

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Οι επιδράσεις της ανατολική χριστιανική γραμματείας
στην "Exameron" του Αμβροσίου Μεδιολάνων

Τομέας Εκκλησιαστικής Ιστορίας, Χριστιανικής Γραμματείας,
Αρχαιολογίας και Τέχνης

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

Μαγδαληνή Ζ. Τσιτσιπάτη,
Έτος Α'

Μαγδαληνή Ζ. Τσιτσιπάτη

Υπ. Διδάκτωρ Θεολογίας

Οι επιδράσεις της ανατολικής χριστιανικής γραμματείας στην “*Exameron*” του Αμβροσίου Μεδιολάνων

Η σύντομη εισήγησή μας σχετίζεται με το ερευνητικό πλαίσιο της διδακτορικής μας διατριβής και εστιάζεται εδώ στην προσέγγιση της αμβροσιανής και βασιλειανής *Εξαήμερου*.

Μεταξύ των ετών 385-386 έχουμε μία έντονη κρίση στα Μεδιόλανα ανάμεσα στους Αρειανούς και τους Ορθοδόξους. Εάν λάβουμε υπόψη μας το γεγονός αυτό τότε μπορούμε να πούμε ότι ο Αμβρόσιος είχε αρκετή εμπειρία πάνω στις ετερόδοξες απόψεις, η οποία του χρησίμευσε στα κηρύγματά του την Μεγάλη Εβδομάδα του 387 μ.Χ., υπερασπιζόμενος την ορθοδοξία.

Η *Εξαήμερος* (*Exameron*) αποτελεί γνήσιο έργο του Αμβροσίου, το οποίο συνέταξε περί το έτος 387 και απαρτίζεται από εννέα Ομιλίες για τη δημιουργία του κόσμου. Με δεδομένη την ελληνομάθεια του αγίου και άρα την ευχέρειά του να προσεγγίζει άμεσα τις ελληνόφωνες πηγές, διαπιστώνει κανείς την ισχυρή επίδραση της ανατολικής χριστιανικής γραμματείας στο έργο του. Ο Ιερώνυμος παρέχει την πληροφορία¹ ότι κατά τη σύνταξη του συγγράμματός του ο Αμβρόσιος βασίστηκε κατά ένα μεγάλο ποσοστό στους εννέα *Λόγους εις την Εξαήμερον* του Μ. Βασιλείου, το οποίο προηγήθηκε δύο περίπου δεκαετίες (365-367) σε σχέση με το αμβροσιανό έργο. Μερικές φορές μάλιστα το έργο του Αμβροσίου λειτουργεί «ως ένα όχημα για να διαδοθούν οι ιδέες του Βασιλείου στη Δύση». Επιδράσεις, όμως, σε μικρότερο βαθμό, συναντάμε και από άλλους συγγραφείς όπως ο Ωριγένης και ο Ιππόλυτος.

Η *Εξαήμερος* βέβαια του Αμβροσίου έχει ένα δικό της χαρακτήρα, όπως η χρήση της αλληγορίας στην ερμηνεία της Αγίας Γραφής, οι δραματικές και

¹ Ιερώνυμος, *Epistula* 84, 7, CSEL 55, 130, 8-10.

ζωντανές περιγραφές, τα δάνεια από Λατίνους Πατέρες, αλλά το κυριότερο είναι η οργάνωση του έργου, που δείχνει ότι ο επίσκοπος των Μεδιολάνων είχε διαφορετικού είδους ανησυχίες σε σχέση με το Μ. Βασίλειο.

Οι σχολιασμοί των κειμένων και των δύο συγγραφέων στοχεύουν τόσο στην ποιμαντική όσο και στην πολεμική προσέγγιση, προκειμένου να υπερασπιστούν το νόημα της Γραφής έναντι ειδωλολατρικών, αιρετικών και Ιουδαϊκών ιδεών. Χαρακτηριστικό βέβαια είναι ότι στη βασιλειανή *Εξαήμερο* κυριαρχεί και πρωτεύει ο ποιμαντικός χαρακτήρας.

Το τι πραγματικά απασχολεί τον κάθε συγγραφέα γίνεται εμφανές από τις πρώτες γραμμές. Ο Βασίλειος ξεκινάει αναφερόμενος στην προδιάθεση που πρέπει να έχει κανείς για να καταλάβει τις Γραφές και επαινεί τον Μωυσή ως δάσκαλο της Αλήθειας. Σε αυτό το σημείο αρχίζει και μιλάει για την αντίκρουση εσφαλμένων αντιλήψεων σχετικά με τη δημιουργία του κόσμου.

Ο Αμβρόσιος από την πρώτη στιγμή ασχολείται κυρίως με τους φιλοσόφους. Επισημαίνει ότι ο Μωυσής τονίζει τη φράση «εν αρχή ο Θεός δημιούργησε τον ουρανό και τη γη» για να διορθώσει τις φιλοσοφικές δοξασίες και παρανοήσεις. Από την άλλη πλευρά ο Βασίλειος θεωρεί ότι οι φιλοσοφικές ιδέες μπορούν να βοηθήσουν στην κατανόηση του Θεού αν και η απλότητα βρίσκεται στην πίστη, που είναι πιο δυνατή από τα λογικά επιχειρήματα. Ο Αμβρόσιος είναι περισσότερο αντίθετος με τη θέση της φιλοσοφίας και προσπαθεί να δείξει την απόλυτη ανεξαρτησία του Θεού.

Για την τρίτη ημέρα της Δημιουργίας η αμβροσιανή *Εξαήμερος* δίνει την απεικόνιση του τρόπου με τον οποίο χρησιμοποιεί το περιεχόμενο της πηγής του για τους δικούς του σκοπούς. Από την άλλη ο Βασίλειος αναφέρεται σε κατάκοπους θεατές που παρακολουθούν με συνεχή θαυμασμό τα κατορθώματα που εκτελούνται στα θέατρα και την αρένα και ενθαρρύνει τους πιστούς να δείξουν την ίδια επιμέλεια στο άκουσμα του Πνεύματος του Θεού και στον αναλογισμό της μεθοδικής διευθέτησης της δημιουργίας.

Στην πέμπτη Ομιλία και οι δύο συγγραφείς κινούνται στην ίδια γραμμή, υποστηρίζοντας ότι η βλάστηση εμφανίστηκε πριν τη δημιουργία του ήλιου, με σκοπό να διασκορπίσουν κάθε σκέψη ότι ο ήλιος είναι η θεϊκή πηγή ζωής.

Ο Βασίλειος ξεκινάει την έκτη Ομιλία του προτρέποντας το ποίμνιό του να αναζητήσει την αλήθεια. Από την άλλη ο Αμβρόσιος συνεχίζει να φιλονικεί με τους αντιπάλους του. Στο τέλος καταλήγουν να βρίσκονται σε διαφορετικούς δρόμους. Από την μια ο Βασίλειος καταλήγει με μία προσευχή ότι οι πιστοί θα αναγνωρίσουν τον Θεό στη δημιουργία Του και θα τραφούν με πνευματική τροφή. Από την άλλη ο Αμβρόσιος επιτίθεται στην ειδωλολατρική πρόληψη ότι ο αριθμός τέσσερα είναι «άτυχος» και ένας ισχυρισμός ότι τα πονηρά πνεύματα διέδωσαν αυτή την αντίληψη, όταν είδαν ότι το Πάθος του Κυρίου την 14^η του μηνός Νισάν² έφερε το τέλος της κυριαρχίας τους.

Στην έβδομη Ομιλία ο Αμβρόσιος προχωράει στη δημιουργία της θαλάσσιας ζωής. Στην όγδοη Ομιλία προσπαθεί να δημιουργήσει μία νέα σχέση επικοινωνίας και εμπιστοσύνης με το ποίμνιό του και την αφιερώνει στα πτηνά, τα οποία θεωρεί «ένα ξεχωριστό κίνητρο για προσευχή» εξαιτίας της μελωδίας τους. Από την άλλη ο Βασίλειος κάνει δομεία επίθεση, ήδη από τα εισαγωγικά του σχόλια, στην άποψη ότι η Γη έχει ψυχή και ασκεί κριτική στη φιλοσοφική θεώρηση πως δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ της ανθρώπινης και της ζωικής ψυχής.

Στην τελευταία Ομιλία ο Βασίλειος υπερασπίζεται την ερμηνεία της Γραφής εναντίον των αλληγοριστών ενώ ο Αμβρόσιος φαντάζεται τον εαυτό του να συμμετέχει σε ένα σοφιστικό αγώνα (*agon sapientiae*), του οποίου έφτασε η τελευταία ημέρα. Παρουσιάζει την ιδιαίτερη ευλογία που έλαβε ο άνθρωπος σε σχέση με την υπόλοιπη δημιουργία και προσπαθεί να αποδείξει ότι ο ζωικός κόσμος δημιουργήθηκε προς όφελος του ανθρώπου. Σε αυτό ακολουθεί τη βασιλειανή θεώρηση και συμφωνεί απολύτως με τον Καππαδόκη ότι ο

² Τον μήνα αυτό γιόρταζαν το Πάσχα (Εξ 12, 6 & Λκ 22, 13-20) και τα Πρωτογεννήματα. Επίσης γινόταν η συγκομιδή του κριθαριού (Ρουθ 1, 22)

άνθρωπος δημιουργήθηκε κατ' εικόνα Θεού, κάνοντας έτσι μία επίθεση προς τους Εβραίους και τους αιρετικούς που υποτιμούν τον ρόλο του Υιού στη δημιουργία.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Αμβρόσιος ακολουθεί ένα διαφορετικό τρόπο σκέψης από το Βασίλειο. Ο πρώτος αμφιταλαντεύεται μεταξύ των διαφορετικών απόψεων και στον δεύτερο έχουμε έντονα πολεμικά και ποιμαντικά στοιχεία.

Βιβλιογραφία

Ioannidis, F., «The interpretation of Scriptures by Ambrose of Milan», *Ambrogio e la Natura, Accademia Ambrosiana, Studia Ambrosiana 9*, Biblioteca Ambrosiana, Milano 2016, 295-300.

S. Ambrosii Opera, *Exameron*, C. Schenkl, Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 32, 1, Vindobonae - Lipsiae 1897, 3-261.

Swift, L. J., «Basil and Ambrose on the six days of creation», *Augustinianum* 21(1981), 317-328.

Ιωαννίδης, Φ., *Εκκλησιαστική Γραμματολογία της Δύσης*, Collecta Academica VI, Ostrakon Publishing, Θεσσαλονίκη 2014.

Ιωαννίδης, Φ., *Η Ορθόδοξη πνευματικότητα της δυτικής πατερικής παράδοσης*, Collecta Academica V, Ostrakon Publishing, Θεσσαλονίκη 2014.

Ματσούκας, Ν., *Επιστήμη, Φιλοσοφία και Θεολογία στην Εξαήμερο του Μ. Βασιλείου*, έκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 2016.

Παπαδόπουλος, Γ. Στυλιανός, *Πατρολογία, Ο τέταρτος αιώνας (Ανατολή και Δύση)*, Τόμος β' εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2012, σελ: 644-666

Παπαδόπουλος, Γ. Στυλιανός, *Πατρολογία, Ο τέταρτος αιώνας (Ανατολή και Δύση)*, Τόμος β' εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2012, σελ: 355-407

Επιβλέπων Καθηγητής: Ιωαννίδης Φώτιος

Θεσσαλονίκη 2018